

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

УДК 323.1

Г. Луцишин

Національний університет “Львівська політехніка”

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

© Луцишин Г., 2010

Проаналізовано особливості взаємодії політичної нації та громадянського суспільства. Важливим для становлення демократичних держав у сучасних умовах залишається розвиток суспільних інститутів, які формують громадянське суспільство та сприяють розвитку політичної нації. Політична нація для громадянського суспільства потрібна насамперед як важлива консолідуюча основа. Громадянське суспільство виступає як посередник між індивідом і державою, даючи змогу кожному членові суспільства співпрацювати з державою на підставі добровільного об'єднання, зберігаючи при цьому незалежність від політичних структур.

Ключові слова: політична нація, громадянське суспільство, національні меншини, етнічна батьківщина, етнополітика.

Halyna Lutsyshyn

PECULIARITIES OF COOPERATION OF POLITICAL NATION AND CIVIL SOCIETY

The article analyzes of cooperation of political nation and civil society. The important condition of becoming of the democratic states in modern terms is development of public institutes which form civil society and assist development of political nation. Political nation for civil society is needed foremost as consolidating basis. Civil society plays the role of mediator between an individual and state, enabling every member of society to co-operate with the state on the basis of voluntarily association, keeping independence of political structures.

Keywords: political nation, civil society, national minorities, ethnic homeland, ethno politics.

Розвиток політичної нації та громадянського суспільства тісно переплітаються, хоча українські науковці поняття “громадянське суспільство” рідко співвідносять з поняттям “політична нація”. Для успішного розвитку громадянського суспільства формування політичної нації є важливим та необхідним, зокрема, коли йдеться про формування громадянина з відповідною національною свідомістю та політичною культурою.

Актуальність роботи зумовлена тим, що розвиток політичної нації іде в ногу із розвитком громадянського суспільства, яке виступає його основою. Питання громадянського суспільства та нації сьогодні активно обговорюються політиками європейських держав, а також аналізуються вченими. Сучасні етнополітичні процеси як світові, так і українські, породили низку питань, пов'язаних із визначенням громадянства та розумінням нації. Однак українська етнополітична

ситуація характеризується низкою питань та викликів, зокрема, відсутністю законодавчо сформульованої Концепції державної етнополітики, застарілим законодавством стосовно прав національних меншин, забезпечення прав “меншин у меншині”, коли представники “титульного етносу” в певних регіонах країни є у меншості тощо.

Мета роботи – проаналізувати особливості та умови взаємодії політичної нації та громадянського суспільства в сучасних умовах на досвіді України показати характер такої взаємодії, зокрема, вплив інститутів громадянського суспільства на розвиток політичної нації.

Вивченню цього питання присвячено багато праць, зокрема, серед зарубіжних учених, це є праці Б. Андерсона, Р. Брюбейкера, Е. Сміта, К. Дойча, П. Бурдьє, Е. Шилза. Серед українських дослідників цьому питанню особлива увага приділяється у працях таких науковців, як: І. М. Варзар, О. Гринів, В. Б. Євтух, Ю. І. Римаренко, І. Кресіна, А. Ф. Колодій, І. Ф. Курас, О. В. Картунов, В. Лісовий, О. Майборода, Л. Є. Шкляр та ін. До того ж серед українських дослідників виділяються доволі різні підходи у вивченні питань націєтворення та міжетнічних відносин, зокрема, це є історіологічний, етнополітологічний та етнодержавотворчий підхід.

Досвід показує, що важливою умовою становлення демократичних держав і формування націй у сучасних умовах залишається розвиток суспільних інститутів, які сприяють розвитку громадянського суспільства та політичної нації.

Сьогодні проти нації “працює” надзвичайно багато чинників, зокрема глобалізація, “мультикультуралізм”, які значною мірою спрямовані на руйнування національного духу, національної свідомості та національної культури. А це, своєю чергою, призводить і до послаблення громадянського суспільства і значною мірою завдає шкоди малим націям, які воно захищає. Відповідно осмислення та розуміння поняття “нації” як певної єдності у глобалізованому світі змінюється.

Як наголошує Едвард Альберт Шилз, нація, потрібна громадянському суспільству насамперед як консолідуєча основа. Вирішальна колективність у національній державі – це домінуюча (титульна) нація. Певною мірою національність виступає як передумова існування громадянського суспільства. Турбота про власну націю підсилює турботу про народний добробут. Вона ж підтримує відданість традиціям [7, с. 41].

Політична нація консолідує людей, вона формується на основі національної державності та громадянського суспільства. Громадянське суспільство виступає як посередник між індивідом і державою, даючи змогу кожному членові суспільства співпрацювати з державою на підставі добровільного об’єднання, зберігаючи при цьому незалежність від політичних структур. У такий спосіб стає можливою інтеграція індивідуальних інтересів та поглядів у загальну мережу людської взаємодії.

Основою для побудови політичної нації є добре сформовані політичні та економічні зв’язки, які підкріплені культурою, мовою, традиціями. Важливим є і те, що політична нація виражає волю усіх суспільно активних громадян в поліетнічному суспільстві. Політична нація формується на основі різних етнічних спільнот, які об’єднані спільною історичною долею, спільною державною мовою, загальнонаціональними цінностями та політичними інститутами, а також баченням спільного майбутнього.

Як наголошує Е. Сміт, модерні нації є одночасно і громадянськими і етнічними, адже культура та громадянство взаємно підсилюють одне одного і потенціал нації повністю реалізується [6, с. 38].

Особливу увагу у вивченні питання взаємодії політичної нації та громадянського суспільства приділив український філософ В. Лісовий. Він підкреслив, що важливими передумовами становлення громадянського суспільства є формування політичної нації, яка є фундаментом громадянського суспільства, та поява громадянина з відповідною свідомістю та способами політичної поведінки. Також В. Лісовий наголошує, що в Україні поняття “громадянського суспільства” не співвідносять із поняттям “нації”, не розрізняють політичної та етнічної нації. До того ж об’єднання людей в етнічну націю передбачає набагато більше об’єднувальних чинників,

ніж ті, які об'єднують громадян в громадянське суспільство чи політичну націю. Також етнічна нація є серцевиною політичної нації у національних державах [5, с. 9].

Останнім часом в багатьох працях, де науковці все частіше піддають сумнівам існування в сучасних умовах так званої "гомогенної нації", зокрема наголошують, що національна культура та національна ідентичність втрачає свої особливості і стає "гібридною". Поліетнічні суспільства активно витісняють моноетнічні. З іншого боку, в умовах розвиненої глобалізації, інформаційного суспільства, посилення процесів міждержавної залежності, інтеграційних процесів поняття нації, національної ідентичності залишаються важливими елементами підтримки суспільної єдності, адже нації формують великі спільноти, додаючи сенсу розвитку сучасної держави. Багато учених відстоюють думку про те, що поняття нації є вічним, вони завжди залишатимуться основою розвитку людського суспільства, вони не зникають, а лише є періоди їх розквіту чи занепаду, проте нації постійно відроджуються. Як наголошує Е. Сміт, етнічні спільноти та нації залишаються важливим фактором для розвитку нових держав та суспільств [6, с. 124].

Посилення глобальної залежності держав призводить до того, що на перше місце виходять саме економічні функції держави, а сучасні нації значною мірою втратили свої економічні функції. Поряд із цим можна побачити, що деякі учені намагаються деполітизувати поняття нації, перетворити її на культурний феномен, зокрема, відокремити культурний рівень нації від політичного, а також економічного розвитку. З іншого боку, теза про те, що виходом з ситуації є успішний розвиток поліетнічних націй американського зразка, не дає жодних гарантій, адже можна навести багато прикладів, де у заможних, високорозвинених державах спостерігаються міжнаціональні конфлікти, сепаратистські настрої (Каталонія, Країна Басків, Квебек). Глобалізаційні процеси також посилили і страх перед іммігрантами, зокрема в багатьох країнах Європи можна спостерігати процеси протистояння титульної нації та національних меншин, відновлення національної ідентичності та національної солідарності. Як бачимо, сучасні процеси націєтворення та розвитку громадянського суспільства супроводжуються багатьма складними і неоднозначними питаннями, які вимагають додаткового аналізу та вивчення.

Історичний досвід свідчить про те, що нація формується у тісній взаємодії із розбудовою держав, оскільки в більшості країн Західної Європи держави передують виникненню націй. Сильні західноєвропейські держави періоду XVIII–XIX ст. виступали важливим чинником націєбудівництва, зокрема, держави сприяли культурній, мовній та економічній інтеграції, вони формували спільну ідеологію, яка відображала національні потреби, держави запроваджували єдині стандарти освіти, культури та мови. Західноєвропейські нації формувались на основі поєднання політичних, соціально-економічних, культурних та етнічних чинників. Процес їхнього становлення спирався на культуру титульного етносу, який мав багатотисялітню історію та сприяв національній консолідації. І тому в процесі націєбудівництва не варто ігнорувати етнічну та політичну історію держави. У сучасних умовах можна спостерігати, що в країнах Європи етнічна та політична моделі нації дуже часто накладаються одна на другу, а інколи змінюють своє значення.

Як пише Р. Брубейкер, у більшості країн Європи еміграція з етнічним корінням, зокрема, відбувається повернення до своєї етнічної батьківщини. Незважаючи на певні обмеження в імміграційній політиці більшості країн західноєвропейських держав, кількість іммігрантів зростає і зупинити ці процеси фактично неможливо. Якщо кількість національних меншин у державі є великою (може сягати майже половини), то можливе зростання міжнаціональної напруги та загострення міжнаціональних конфліктів, насамперед між титульним етносом та національними меншинами. У сучасних умовах надзвичайно актуальним є уміння поєднати усі важливі складові нації, успіх її розвитку залежить від спроможності до міжетнічної, громадської та політичної єдності.

У другій половині XX ст. теорія політичної нації не зазнала особливих змін, однак все частіше в контексті політичної нації розглядаються етнічні чинники, що було зумовлено як етнічним ренесансом в країнах Європи, так і процесами політизації етнічності.

Взаємовідносини та умови існування титульної нації і національних меншин визначаються різними чинниками, зокрема історичними, економічними, політичними (політичним режимом, політичною культурою тощо). Варто наголосити, що міжетнічні відносини постійно змінюються як під впливом внутрішньополітичних, так і під впливом зовнішньополітичних чинників. Як показує світовий досвід, досягнути гармонізації міжетнічних відносин можна в результаті проведення послідовної етнонаціональної політики, розвитку громадянського суспільства та демократизації суспільства загалом. Саме конструктивна взаємодія титульної нації та національних меншин дає можливість державі успішно розвиватись, є джерелом політичної та соціальної стабільності і стає основою для розвитку політичної нації.

Розвиток нації є комплексним та тривалим процесом, який охоплює усі сфери як суспільної, так і політичної діяльності. На розвиток політичної нації впливають різні чинники, зокрема, рівень національної консолідації суспільства, мовна політика, соціальна структура суспільства, національна ідентичність, політична культура. До того ж значний вплив має і характер міжетнічних відносин – відносини між етносуб'єктами – народами, етнічними групами, а також відносини всередині окремого етносу, що відображають соціально-історичні та політико-економічні умови життя цього етносу, його етнічний статус, норми, традиції, пріоритети та цінності. Національні меншини часто демонструють різне ставлення до процесу націотворення і займають неоднозначні позиції. Зокрема, В. Кимлічка вказує на різну поведінку національних меншин під час націотворчих процесів, зокрема: національні меншини інтегруються в культуру більшості і підтримують націотворчі процеси; національні меншини домагаються прав і повноважень самоуправління (активно формують свої політичні інститути та наголошують на своїй окремішності); національні меншини погоджуються на поступову маргіналізацію [4, с. 31–32].

Аналізуючи поняття нації, Б. Андерсон називає її уявною спільнотою, розглядаючи низку її ознак. Першим із них є її уявність, бо “представники навіть найменшої нації ніколи не знатимуть більшості своїх співвітчизників” [1, с. 22]. Водночас нація є обмеженою, “...бо навіть найбільша з них, налічуючи сотні мільйонів людей, має свої межі, поза якими знаходяться інші нації”. До того ж ця уявлювана спільнота пробує утвердити свою окремішність, вона наполягає на своїй суверенності і “емблемою та символом цієї свободи стає суверенна держава”. І нарешті, нація “уявляється спільнотою, адже, незважаючи на фактичну нерівність і експлуатацію, які там панують, нація завжди сприймається як глибоке й солідарне братерство” [1, с. 24].

У широкому значенні, громадянство – це право і обов'язок брати участь у культурному, економічному та суспільному житті та справах спільноти разом з іншими її членами. Це ключ до міжкультурного діалогу, оскільки громадянство пропонує нам замислитися про інших, як про співвітчизників і рівних. Сприяння доступу до громадянства – завдання освітнє, регулятивне і законодавче водночас. Громадянство активізує громадську участь і в такий спосіб сприяє створенню нових цінностей, які приносять нові громадяни, що, своєю чергою, зміцнює суспільну єдність.

Як наголошує А. Колодій, рівновага між громадянським суспільством і державою є важливим чинником стабільного демократичного розвитку, а порушення її веде до гіпертрофії владних структур, відчуженості та політичного безсилля народу. Але, з іншого боку, громадянське суспільство залежить від держави і не може набути розвинених форм в умовах політичного насильства й тиранії. Тому зворотний зв'язок у стосунках громадянського суспільства і правової держави дуже важливий [3, с. 15].

Активна участь усіх мешканців в житті спільноти підвищує її добробут і посилює інтеграцію. Представники Ради Європи неодноразово висловлювали занепокоєння з приводу збільшення рівня політичної та громадянської неучасті, браку довіри до демократичних інституцій та постійно зростаючого расизму і ксенофобії. У Європі спостерігаються доволі змішані тенденції. Зокрема, високий рівень соціальної довіри та участі в організаціях громадянського суспільства, який спостерігається в деяких країнах, пов'язаний з демократичною системою правління й неупередженою державною владою, яка керувалася верховенством права, що також збільшує участь. Просуваючи

соціальну довіру і посилюючи участь ізольованих членів спільнот національних меншин, міжкультурний діалог здатен зробити демократію значущішою і результативнішою.

Також варто наголосити, що навчання демократичному громадянству є надзвичайно важливим у процесі формування вільного, толерантного, справедливого, відкритого та включеного суспільства, міжкультурного діалогу. Навчання демократичному громадянству включає, серед іншого, громадянські, історичні, політичні знання, освіту в сфері прав людини, суспільну освіту в глобальному контексті та освіту в сфері культурної спадщини.

У демократичних суспільствах основні стандарти верховенства права є обов'язковими складовими структури міжкультурного діалогу. Вони забезпечують чіткий розподіл повноважень, законодавчу визначеність і рівність усіх перед законом. Вони не дають органам державної влади ухвалювати дискримінаційні та примусові рішення і гарантують права громадянам, які було порушено.

Протягом останніх сторіч суспільства, створені на принципах політичного плюралізму і толерантності, давали можливість народам співіснувати у розмаїтті без створення неприйнятних для соціальної єдності ризиків.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок про те, що існування громадянського суспільства добре поєднується з існуванням національного суспільства. Однак націоналізм у його крайніх проявах веде до розвалу громадянського суспільства. Громадянське суспільство – ознака сучасних національних держав. Нація, безперечно, потрібна громадянському суспільству як консолідуюча основа, а національність може виступати передумовою існування громадянського суспільства.

Якщо оцінювати реальний стан розвитку політичної нації та громадянського суспільства в Україні за період її незалежності, то здобутки у цьому напрямку є доволі незначними. В Україні за останні десятиріччя так і не вдалось створити консолідоване суспільство та модерну українську політичну націю, а громадянське суспільство залишається доволі слабким і поки що не спроможним стати сильним фундаментом для розвитку політичної нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти / Бенедикт Андерсон; пер. з англ. В. Морозов. – К.: Критика. – 2001. – 261 с.
2. Гринів О. Українська націологія: від Другої світової війни до відродження держави. Історичні нариси / Олег Гринів. – Львів: Світ, 2004. – 592 с.
3. Колодій А. Ф. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу) / Антоніна Колодій // Незалежний культурологічний часопис "І". – 2001. – № 21. – С. 6–32.
4. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин / Вілл Кимлічка; пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. – Харків: Центр освітніх ініціатив, 2001. – 173 с.
5. Лісовий В. Культура, ідеологія, політика: Збірка есеїв / Василь Лісовий. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. – 345 с.
6. Сміт Е. Нація і націоналізм у глобальну епоху / Ентоні Сміт; пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. – К.: Вид-во "Ніка-Центр", 2006. – 320 с.
7. Шилз Е. Нація, національність, націоналізм і громадянське суспільство / Едвард Шилз // Незалежний культурологічний часопис "І". – 2001. – № 21. – С. 35–42.